

Oláh Anita

A hátrányos helyzetű középiskolások tanulmányi előmenetelét támogató Arany János Kollégiumi Program

Bevezetés

A most bemutatott kutatásomba azért kezdtem bele, mert fontosnak tartom azokat a programokat, melyek a hátrányos helyzetben¹ lévő diákok iskolai sikerességét támogatják. A tanulmányelején megemlítem történetiségében azokat az oktatáspolitikai törekvéseket, melyek a hátrányos helyzetű diákok² tanulmányi előmenetelére hatnak a közoktatásban. Kiindulópontom volt a korai iskolaelhagyás okainak megismerése, (Imre, 2014; Mártonfi, 2014) illetve az a kérdés, hogy mi motiválhatja a diákokat a tanulásra. A motiváció feltárásaként térek rá a középiskolásokat támogató programokra, különös tekintettel az Arany János Programra, mely vizsgálatom tárgya. Kutatásomban azt mutatom be, hogy a vizsgált programban tanuló diákok továbbtanulási tervei milyen mértékűek és a döntések hátterében kik és mik állnak. Ezzel szeretném bizonyítani, hogy sikeres támogató programok segítségével lehetséges a hátrányban lévő tanulók iskolán keresztüli mobilitására hatni.

Támogató programok

A rendszerváltást követő időszakban megjelenő programokban a hátrányos helyzetben élő, főként roma/cigány fiatalokat támogató pályázatok közt szerepelnek állami és nem állami jellegű támogatások is. A Soros Alapítvány által meghirdetett pályázatok olyan célzott programokat vezettek be országsszerte, mint a Lépésről Lépésre vagy a Hálófelesztés program. (Varga, 2012) Az esélyegyenlőtlenségeket csökkentő állami kezdemé-

- 1 A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fogalmát a gyermekvédelmi törvényben meghatározottak szerint használom. Vagyis hátrányos helyzetben lévő gyermek, tanuló az, akinek a családját az alacsony jövedelemviszonyok mellett az iskolázatlanság vagy a munkanélküliség vagy az elégtelen lakáskörülmények jellemzik. A hátrányos helyzetet halmozza, ha ez utóbbi jellemzők közül több is fennáll (Varga, 2014).
- 2 A programok alapvetően a hátrányos helyzetűeket jelölik célcsoportként, azonban legtöbbjük kiemeli, hogy a roma/cigány csoporthoz tartozást is kiemelten figyelembe veszik.

nyezések közé tartozott az 1995-ben elindított Cigány Oktatásfejlesztési Program, az Útravaló – Macika ösztöndíj program valamint a 2000-ben indult Phare-program a (halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatására) (Forray, 2011).Érdemes megemlíteni az Integrációs Pedagógia Rendszert (IPR), mely már 2003-óta működik a közoktatásban. A program célja, hogy úgy támogassa a tanulókat, akik szociális hátrányban szenvednek, hogy kulcskompetenciáikat iskolai keretek között fejlesszék. A hátránykompenzációra irányuló terveket normatívával támogatja a rendszer, és elvárja az inkluzív szemlélet kialakítását az intézményben. (Havas-Zolnay, 2010; Arató-Varga, 2012) Különösen fontos a program, mivel megjelent benne az inkluzív (kölsönösen befogadó) megközelítés – szemben a szegregációval és az asszimilációval.

Arany János Program³

Az Arany János Program 1999-2000 között jött létre. Az első eleme az Arany János Tehetséggondozó Program (AJTP) volt, mely kezdetben kísérleti jelleggel indult az 5000 fő alatti településen élő és települési hátrányokkal küzdő diákok számára. Később a program célcsoportja kibővült, a települési hátrány mellett már olyan tanulókat is vartak a programba, akiknek a szülei alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek vagy kiegészítő családi pótlékot kapnak. Második elemként 2004-2005-ben hozták létre az Arany János Kollégiumi Programot (AJKP), majd ezt követte 2006-ban az Arany János Kollégiumi – Szakiskolai Program (AJKSZP) (Tolnai, 2010). A programok működtetéséért az Arany János Programiroda felel, melynek feladatai közé tartozik a programok fejlesztése, a szakmai rendezvények lebonyolítása, a kapcsolattartás a partnerek között, valamint a mentori hálózat működtetése. A program pályázati finanszírozással indult, majd 2002-től a normatívát beépítették a finanszírozási rendszerbe, ezzel biztosították a program stabilitását.

Az Arany János Tehetséggondozó Program legfontosabb feladata, hogy tanulóit felkészítse a felsőoktatásra. Minden program során megvalósított tevékenység célzottan a tanulók továbbtanulását segíti, így az oktató-nevelő munka, a kollégiumi elhelyezés és az előkészítő év is, mellyel segítenek a tudásbeli különbségeket csökkenteni. Az első évben kiemelt szerep jut az idegen nyelvi és az informatikai képzésnek. A program népszerűségnek örvend, az ország összes megyéjében megtalálható. Évről-évre háromezer hátrányos helyzetű középiskolás előrehaladását segíti immáron tizenöt esztendeje.

Az Arany János Kollégiumi Program céljai közt szerepel, hogy kollégiumok által alkalmazható pedagógiai eszközrendszerrel biztosítsák az eredményesebb tanulást a hátrányos és halmozottan hátrányos tanulók számára érettségig adó intézményekben. A tevékenységek fontos részét képezi az AJTP-hez hasonló előkészítő év, melyen a hátránykompenzáció segítségével a középiskolai évekre készítene fel. A további négy kollégiumi év alatt a tanulók komplex támogatása részeként tantárgyi és képességfejlesztés, kulturális programok, szociális segítségnyújtás valósul meg. E mellett pályaaorientációs támogatásban is részesülnek a diákok a 11–12. évfolyamon, hogy továbbtanul-

3 www.ajtp.hu, www.ajkp.hu, www.ajkszp.hu

hassanak a felsőoktatásban vagy piacképes szakképzésben. A programban több mint ezer diák vesz részt az ország hátrányos helyzetű térségeiben lévő kollégiumokban és a hozzájuk kapcsolódó középiskolákban.

Az Arany János Kollégiumi – Szakiskolai Program mindösszesen hat helyszínen működik. Legfőbb célja, hogy támogatásával nagyobb arányban tanuljanak szakképzésben a halmozottan hátrányos helyzetű diákok. Az itt oktató pedagógusok inkluzív környezetet teremtenek a tanulók számára és kiemelten fontosnak tartják a szociális és kulturális hátrányok kompenzációját. A szakmaszerzésig kíséri a program a benne lévő diákokat – hozzávetőlegesen hatszáz fiatal.

Továbbtanulás az AJKP-ban

A Wlislöcki Henrik Szakkollégium végzős diákjaként, a szakkollégium mentoraként a 2014/2015-ös tanévben a „diáktoborzás” volt az egyik feladatom. Ennek részeként alkalmam nyílt az Arany János Program intézményeivel való kapcsolatfelvétellel és valamennyi AJKP-s intézmény meglátogatására. A látogatás során pályaorientációs beszélgetést tartottam más szakkollégistákkal közösen az AJKP-ban tanuló 11. és 12.-es diákok számára. A beszélgetést követően töltötték ki a diákok azt a kérdőívet, melyben a továbbtanulási terveikre és motivációjukra voltam kíváncsi.

Azt feltételezem, hogy a kérdőívet kitöltő 11. és 12. évfolyamos tanulók legalább a fele folytatni fogja tanulmányaikat valamely felsőfokú képzésben. Azt is gondoltam, hogy a pedagógusok lesznek a leginkább motiváló személyek a diákok továbbtanulásában, vagyis az AJKP fontos szerepet játszott a pályaválasztásban. Kíváncsi voltam természetesen arra, hogy mindez egységes képet mutat-e vagy léteznek-e eltérések a kollégiumok között. Azt is vizsgálni szerettem volna, hogy a tanulók számára mennyire megterhelő az AJKP által nyújtott rengeteg többletprogram. Felmerült bennem, hogy talán kissé leterhelő lehet a tanulóknak, hogy számos programot a tanórai foglalkozásokon túl, illetve a hétvégére szerveznek meg.

A vizsgálatomban 11 AJKP intézmény vett részt –azaz valamennyi AJKP-s intézmény. A kérdőívet értékelhető módon közel 200 diák (az összes 11. és 12. évfolyamosok 72 %-a) töltötte ki.⁴ (1. számú táblázat)

4 A kutatást 2014 októberében kezdtem és 2015 áprilisában fejeztem be. A meglátogatott intézmények tanulóival továbbra is tartom a kapcsolatot egy internetes közösségi oldalon, illetve a Wlislöcki Henrik Szakkollégium levelező rendszerén keresztül.

1. táblázat. Az AJKP intézmények és kérdőívek aránya

Intézmények	11. évfolyamos diákok száma (fő)	12. évfolyamos diákok száma (fő)	A kérdőívet kitöltők száma (fő)
Bercsényi Miklós Gimnázium és Kollégium 5200 Törökszentmiklós , Almásy u. 1	11	16	24
BLSZSZK Lorántffy Zsuzsanna Kollégium 3100 Salgótarján , Kissomlyó út 2.	0	8	8
Gandhi Gimnázium és Kollégium 7629 Pécs , Komját A. u. 5.	20	9	16
I. Béla Gimnázium, Informatikai Szakközépiskola, Kollégium, Általános Iskola és Óvoda 7100 Szekszárd , Kadarka u. 29.	20	8	16
Karacs Ferenc Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium 4150 Püspökladány , Hősök tere 2.	13	17	19
Móricz Zsigmond Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium 4484 Ibrány , Hősök tere 2.	9	5	10
Nagykanizsai Műszaki Szakképző Iskola és Kollégium 8800, Nagykanizsa , Ady utca 74/a.	11	7	15
Ózdi József Attila Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium 3600 Ózd , Bolyki fő út 13	5	1	6
Széchenyi István Mezőgazdasági Szakképző Iskola és Kollégium 4220 Hajdúböszörmény , Radnóti u. 3	22	20	31
Vásárhelyi Cseresnyés Kollégium 6800 Hódmezővásárhely	22	10	21
Vay Ádám Gimnázium SZKI, Szakiskola és Kollégium 4561 Baktalórántháza , Naményi út 7	13	7	18
ÖSSZESEN	146	108	184

A válaszadó középiskolások közel fele-fele arányban voltak fiúk (53 %) és lányok (47 %) – a legtöbben 18 illetve 19 évesek. A kérdőívet a 11 évfolyamosok nagyobb arányban töltötték ki (58 %), mint a 12. évfolyamosok (42 %). A kitöltést megelőző pályaorientációs beszélgetések során is észrevehető volt, hogy a végzős évfolyamos tanulók közül általában kevesebben vettek részt, melyet a kollégiumi nevelők ezt a sűrű programokkal indokolták.

A kérdőív további részében arról kérdeztem a diákokat, hogy szeretnének-e továbbtanulni. A válaszokat fontosnak tartottam összehasonlítani kollégiumonként is. Általánosságban érdekes képet mutat Ibrány és Ózd, ahol a kérdőívet kitöltők közül mindenki szeretne továbbtanulni. Összesítve a válaszokat a 2. számú ábrán láthatóak a tervezett továbbtanulási arányok.

2. ábra: Összesített adat a továbbtanulási szándék megoszlásáról (N:14)

A kérdőívet kitöltő 184 tanuló közül 154-en (84 %) szeretnének továbbtanulni. 30 diák nem szeretné folytatni tanulmányait a középiskola után és a későbbiekben sem. Ez az arány bizonyítja azt az előfeltevésem, miszerint a vizsgált AJKP-sok legalább a fele nem hagyja abba az érettségi után a tanulást. Véleményem szerint ez nagy arány, és már csak azért is eredményesnek tekinthető ez a program, mert ilyen nagy számban sikerült motiválni a gyerekeket a továbbtanulásra. Persze az eredményesség nem volt kérdése jelen tanulmánynak, mivel számos hatásvizsgálat bebizonyította már az Arany János Programok pozitív hatását. (Fehérvári 2013, 2015) A kérdés inkább az, hogy mi rejlik a fentebb említett adatok mögött. A pedagógusok munkája, a sok-sok program vagy egyéb tényezők?

További pozitívum, hogy a diákok 139-en (76 %) közvetlenül az érettségi után tervezik folytatni tanulmányaikat. Ez azért különösen fontos, mert a folyamatos tanulás sokkal reálisabb esélyt nyújt a további, magasabb végzettség megszerzéséhez, mint az időkihagyás utáni, meglehetősen bizonytalan, újbóli nekirugaszkodással elért tanulás.

Az AJKP leírása szerint a program létrejöttének alapvető oka, hogy a hátrányos helyzetű tanulók legalább az érettségiig eljussanak. A vizsgálatról azt reméltem, hogy a diákok az érettségit követően is szeretnék folytatni tanulmányaikat, melyre már a kérdőív elején biztató válaszokat kaptam. A továbbiakban az iránt is érdeklődtem, hogy milyen szinten szeretnének továbbtanulni. A diákok választhattak a felsőfokú szakképzés és az egyetemi/főiskolai képzés között, illetve megadhattak „egyéb” tanulási formát is. A válaszok alapján elmondható, hogy lényeges különbségek vannak az egyes kollégiumok között. Ibrányban, Hódmezővásárhelyen, Ózdon és Salgótarjánban meg sem jelölték az egyéb lehetőséget, mindannyian felsőoktatásban (felsőfokú képzésben vagy főiskolán/egyetemen) szeretnének részt venni. Azon intézményekben, ahol megjelölték a harmadik lehetőséget is, ott a tanulók inkább a szakma megszerzését preferálták. (3. számú ábra)

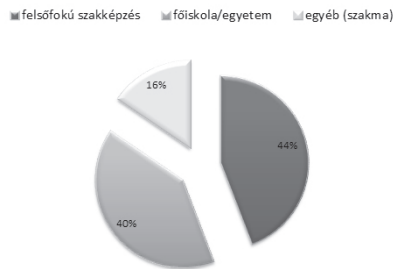

Bogdán Melinda

Kommunikáció és Médiatudomány BA, Whsz tag, PTE BTK

Szerintem azért volt jó a szakkollégium, mert nem éreztük magunkat egyedül ebben a hatalmas egyetemi közegben, és mert nagyon jó barátságokat tudtunk kialakítani (ha nem is mindenkiel, de néhányan biztos összebarátkoztunk).

3. számú ábra: Összesített adat a továbbtanulási szándék megoszlásáról intézménytípusonként (N:129)

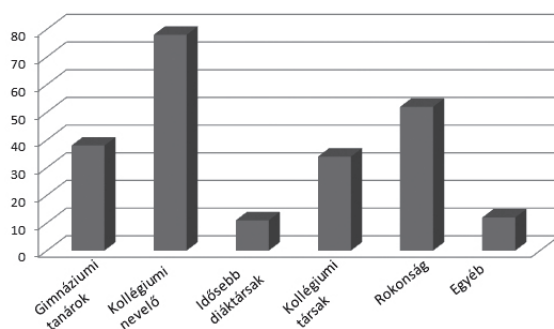
Áttekintve, hogy az AJKP-ban felkészült nevelők foglalkoznak a diákok egyéni fejlődésével, számomra azt sugallta, hogy a diákokat a kollégiumi nevelők fogják a leginkább serkenteni a továbbtanulásra. A kérdőív következő részében arra kértem a tanulókat, hogy jelöljék be, ki motiválja leginkább őket abban, hogy folytassák tanulmányaikat az érettségít követően is.

Ismét szeretném kiemelni az ózdi kollégiumot, mivel a diákok itt jelölték meg a legnagyobb számban a kollégiumi nevelőket, mint motiváló személyeket. Mellettük még a kortársak jelennek meg, azonban érdekes, hogy Ózdon a rokonságot senki sem említette meg a válaszadók közül. Mindez rámutat az egyik leghátrányosabb térségben élő fiatalok esetén a pedagógusok és a szintén tanuló kortárs csoport kiemelkedő szerepére a továbbtanulás támogatásában. Ezzel szemben Nagykanizsán érdekes módon majdnem fordítva alakultak az arányok – itt éppen a rokonok motiváló ereje mutat kiemelkedően magas számot, bár szerepelnek a felsorolásban a kollégiumi nevelők és a kortársak is. Ennél nagyobb eltérés nem mutatkozott egyik intézmény esetében sem.

Tudjuk, hogy a tanulási motivációt nagyban meghatározza a családi háttér – éppen ennek esetleges hiányát is kompenzálni igyekszik az Arany János Program. Kiemelten fontosnak tartom, hogy a legtöbb kollégiumban megjelenik a rokonság támogató ereje – független attól –, hogy milyen szociális hátrányokkal küzd az adott tanuló. A kérdő-

ívekből látható, hogy a család érzelmi, lelki támogatása pozitív hatással van a tanulókra. Mindezek ellenére beigazolódt az a feltevés is, hogy az AJKP-ban leginkább a pedagógusok azok a személyek, akik motiválják a diákokat a továbbtanulásra. Persze nem lehet nem észrevenni, hogy a rokonságnak is mekkora szerepe van a tanulási motiváció erősítésében. (4. számú ábra)

4. számú ábra: Kik motiválják a diákokat?

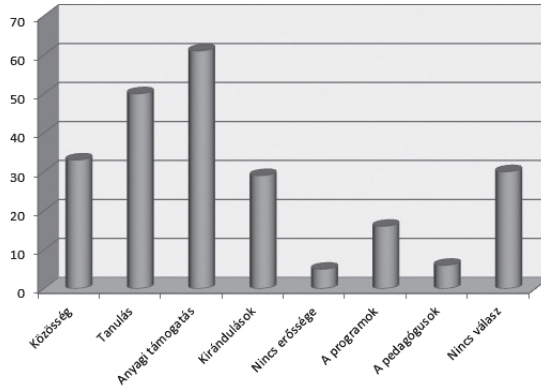
Az is látszik az adatokból, hogy a kollégiumi társak támogatása igencsak magas az összesítésekben. Az idősebb diáktársak és a kollégiumi csoporttársak összességében megközelítik a rokonság köréből érkező motivációs számosságot. Vagyis a családtól távol is kialakulhat egy olyan informális közösség, melyben a hasonló élethelyzetű személyek (esetünkben diákok) kölcsönös támogatása fontos motiváló erő. Ha ez a kortársközösségi erő egy irányba tart a program és a pedagógusok támogatásával, megerősödik a rokonok szándékával, akkor a kollégiumban tartózkodás valóban pozitívan hat a diákok tanulási motivációjára.

Maradt még két fontos kérdés, melyekre szerettem volna választ kapni. Mit tekintenek a diákok az AJKP erősségének és mit a hátrányának? A kérdőívben egy nyitott kérdést tettem fel a tanulóknak erre vonatkozóan. A kapott válaszokat nyolc csoportba összevonva tematizáltam. Ezek a pedagógusok, a többlet lehetőségek (pl. jogosítvány megszerzése), a kirándulások, az anyagi támogatások (tanulmányi ösztöndíj és hazautazás támogatása), a tanulás támogatása (egyéni fejlesztések, érettségire való felkészítés) és a közösség, mint különböző segítségnyújtási forma. E mellett további két elem, hogy a programnak „nincs előnye”, illetve, hogy „nincs válasz”. A hipotézisem az volt, hogy a diákok a tanulás támogatását fogják megjelölni az AJKP erősségének. A válaszok a következőképpen alakultak:

Elsőként – mint kiugró intézményeket – Nagykanizsát és Ibrányt emelném ki, mivel itt írták a legtöbben, hogy a tanulás támogatását vélik az AJKP erősségének. Ez a két intézmény igazolta azt a feltevésemet, hogy a tanulók a tanulást fogják megjelölni, mint AJKP erősségét. A többi intézmény esetén azonban az látható, hogy bár nagyszámban írták a tanulást, mégis az anyagi támogatást jóval többen említik. Ennek oka nyilván a hátrányos helyzetükből adódik, és természetesen érthető is, ha magas számban írják az ösztöndíjakat, a buszbérlet és a hazautazás támogatását pozitívumként.

Azonban fontos az is, hogy összességében közel hatvanan írták a tanulás támogatását pozitívként. (5. számú ábra)

5. számú ábra: Az AJKP előnye összességében

Az adatokra tekintve azt gondolom, hogy részben beigazolódott a hipotézisem és ez nem csupán az adatokból mérhető, mivel az általam tartott pályaorientációs beszélgetéseken igen nagy számban vettek részt az AJKP-s diákok, akik több kérdést is feltettek a tanulással kapcsolatban. Az előzőekben pedig láthattuk a továbbtanulni vágyók magas arányát is. Összevetve ezeket az adatokat azzal a kérdéskörrel, hogy kik a leginkább motiváló személyek, kezd kirajzolódni, hogy mi és kik a mozgatórugói a programnak.

Összegzés

A kutatás eredményeiből látható, hogy a diákok jóval több, mint fele szeretné tanulmányait valamely felsőfokú intézményben tölteni, és legtöbben rögtön az érettségit követően. Megállapítható az is, hogy bár akadnak a vizsgált AJKP-s intézmények között különbségek, mégis összehasonlítva az egyes kollégiumokat, nem találunk lényeges eltérést az adatok között.

Érdekesnek találom, hogy a nevelők, milyen nagy szerepet töltenek be a diákok tanulási motivációjában, azonban azt is érdemes megemlíteni, hogy a szülők támogatása is nagy számban megjelent a legtöbb kollégium diákjainál. Megfigyelhető, hogy nem csupán a kollégiumi nevelők, de iskolájuk tanárai is sokat segítenek tanulóiknak. Ahogy Réthy Endréné is megfogalmazza, a diáknak szüksége van arra, hogy legyen egy felnőtt példaképe és elismerje a munkáját, a munkába fektetett energiáját ahhoz, hogy kialakuljon a belső motivációja. (Réthy, 1988) Bár a kutatás kezdetekor nem gondoltam, hogy a közösség és a kortársak magas arányban lesznek jelen a tanulási motiváció erősítésében, mégis a kollégiumi nevelők mellett sokan a kortársakat tekintették motiváló személynek. Ezt mindenképpen fontos adatnak tartom, mivel ez is alátámasztja azt a felvetésem, miszerint a kollégiumi program pozitívan hat a diákok tanulási szándékára.

A kutatás során az is érdekelt, hogy mitől lehet sikeres és egyben eredményes az

AJKP. A vizsgálatban megkérdeztem a tanulók véleményét arról, hogy mit tartanak a program erősségének és mit a hátrányának. A válaszok részben igazolták a hipotézisem, mivel bár valóban a tanulásban kapnak a diákok legtöbb segítséget, mégis kiemelten fontosnak tartották az anyagi támogatást is. Az AJKP hátrányának a diákok kisebb része a túl sok programot találta – ahogyan ezt feltételeztem –, azonban a legtöbben vagy nem válaszoltak erre a kérdésre vagy azt írták, hogy nincs hátrány.

Összességében elmondható, hogy a kutatás végére választ kaptam fő kérdéseimre. A diákok véleménye alapján láthatóvá vált, hogy az AJKP gyakorlata valóban a céljaiban megjelölteket éri el. A pedagógusok és a szülők együttesen motiválják a tanulókat, valamint az AJKP valóban leginkább a tanulásban és az anyagi javak tekintetében támogató. Mindezzel a sikeres középiskolai előrehaladást és egyúttal az érettségi utáni továbbtanulást is el tudja érni.

A kutatást nem tekintem lezártnak, és bízom benne, hogy lesz még rá lehetőségem, hogy folytassam a vizsgálatot, esetleg egy utánkövetéssel, mely során a kollégiumi nevelőkkel és a már továbbtanult diákokkal is szívesen beszélgetnék.

Irodalomjegyzék

- Arató Ferenc – Varga Aranka (2012): *Intézményfejlesztési útmutató a differenciált, IPR alapú fejlesztések megvalósításához*. Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, Budapest.
- Fehérvári Anikó (2013): Az Arany János Program. In: Hermándy-Berencz Judit – Szegedi Eszter – Sziklainé Lengyel Zsófia (szerk.): *PSIVET Esélyteremtés szakképzéssel*. Tempus Közalapítvány Budapest. 35-37.
- Fehérvári Anikó (2015): Arany János Program. In: Kállai Gabriella: *Tehetséggondozó programok*. OFI Budapest, 13-38.
- Forray R. Katalin (2011): Társadalmi egyenlőség és a jövő feladatai. *Educatio*, 2011/20, 1. sz. 62-73.
- Havas Gábor – Zolnay János (2011): Sziszifusz számvetése – Az integrációs oktatáspolitiká. *Beszélő*, 2011/16, 6. sz. 24-49.
- Imre Anna (2014): Iskolai lemorzsolódást csökkentő oktatáspolitikák. *Iskolakultúra*, 2014/24, 5. sz. 55-77.
- Mártonfi György (2014): A korai iskolaelhagyás és néhány kapcsolódó mutató összefüggése. *Iskolakultúra*, 2014/24, 5. sz. 77-90.
- Réthy Endréné (1988): *A tanítási-tanulási folyamat motivációs lehetőségeinek elemzése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tolnai József (2010): Az Arany János Programok jogi és szakmai háttere. *Új pedagógiai szemle*, 60. évf. 8-9. sz. 36-42.
- Varga Aranka (2014): Hátrányos helyzet az iskolarendszerben In.: Cserti Csapó Tibor (szerk.): *Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben*. PTE-Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás, Pécs. 155-171.
- Varga Aranka (2012): *Gyermekvédelem és iskola*. PTE BTK Oktatáskutató Központ Mandulavirágzás Kft, Pécs.